

ADAM WALASZEK
Kraków

ROZWÓJ POLONIJNYCH DZIELNIC I PARAFII W CLEVELAND, OHIO 1870-1930*

Nie sądziłem nigdy, aby tak wielkie i już 60 lat istniejące miasto mogło mieć tak dziwny wygląd – pisał w 1892 r. Emil H. Dunikowski. – [...] ma się wrażenie dalekiego zachodu, gdzie w dzikiej puszczy buduje się dom po domu, gdzie wszystko dopiero wytyczone i nie skończone. Tu bowiem wkrada się dziki bór lub dziewicza preria pomiędzy ulice i domy, a pyszne gmachy, pełne nowoczesnego zbytku, graniczą bezpośrednio z nieokiełznaną puszczą. Oto szeroka ulica urywa się nagle stromą, porośłą chwastami ścianą. Aby przejść na drugą stronę, trzeba nadłożyć drogi, narażając się na ubłocenie, nawet poranienie. To samo udając się z jednej części miasta na drugą, musimy przechodzić przez stopy i jary, musimy brnąć po kolana w piasku, bo drogi jeszcze niegotowe. W głębokim parowie przecinającym wschodnią część miasta rozsiadły się olbrzymie destylarnie nafty Standard Oil, dalej na północy walcownie¹.

Jakże inaczej wyglądać miało wówczas Detroit – „ulice szerokie, asfaltowe lub brukowane drewnianymi kostkami, czyste domy [...] śliczne miasto”. Dunikowski uznał Cleveland za miasto jedynie osobliwe. Słoweńska imigrantka wspomina, że gdy w 1926 r. przyjechała do Cleveland, odniosła wrażenie, że miasta w ogóle nie było.

Przyjechałam tutaj pociągiem. Gdy przyjechałam do Downtown, rozglądałam się, gdzie jest miasto, gdzie są domy, i pytałam męża: „gdzie jest Cleveland?” On wiedział, o co mi chodzi, i mówił: „Będziemy tam niebawem”. Na to ja ucichłam i jechaliśmy ulicą St. Clair do Colinwood, a ja rozglądałam się wokół i mówiłam „Boże, gdzie jest Cleveland, gdzie to miasto, czy to to, co

---

* Opracowanie niniejsze stanowi część pracy przygotowywanej w ramach projektu badawczego „Konflikt i współpraca: doświadczenia migracyjne europejskich emigrantów w Cleveland, Ohio 1880-1930”. Kwerendę archiwalną w Cleveland w r. 1988 umożliwiło stypendium Fundacji Volkswagena.

¹ E. H. D u n i k o w s k i. *Wśród Polonii w Ameryce. Druga seria „Listów z Ameryki”*. Lwów 1893 s. 103, 53.

jest dookoła?” A on mówił: „Niedługo tam będziemy”. To znowu milkłam i chciałam wracać, i nie mogłam uwierzyć, że to były domy. Wyglądały jak baraki².

W XIX i XX w. miasto wciąż i stale się budowało. Dla doświadczeń emigrantów miało to ogromne znaczenie. Polskie dzielnice aż po lata dwudzieste XX w. budowane były w zasadzie „obok” miasta, na jego obrzeżach. Cleveland to wciąż rosnące, dynamiczne centrum polityczne i handlowe, stanowiło jednak centrum produkcji rolniczej. Potwierdza to obserwację dokonaną przez Ewę Morawską: procesowi urbanizacji towarzyszył proces ruralizacji miast, w których osiedlali się emigranci³. Zresztą pod tym względem Cleveland było podobne do innych miast amerykańskich⁴.

Proces wchodzenia emigrantów polskich, ale i wielu innych przybyszów z Europy Wschodniej, Południowej i Środkowej, był bardzo dosłownie procesem budowania kultury, stosunków społecznych, świadomości, instytucji, to niewątpliwe. Ale jednocześnie, nade wszystko początkowo, imigranci po prostu budowali, tworzyli, wznosili swe dzielnice. Nie znaczyło to, by nie istniały powiązania tych sąsiedztw, dzielnic z innymi dzielnicami, ze światem zewnętrznym. Gdy zaś dzielnice się rozszerzały, zmieniał się także ich charakter, wygląd.

Jest moim zamiarem przedstawienie takiego procesu budowania dzielnic polonijnych; nie tworzenia społeczności, nie szybszego lub stopniowego budowania i przeobrażania się więzi pomiędzy ludźmi. Aczkolwiek, oczywiście, wznoszenie, konstruowanie dzielnic stanowiło konieczną część procesów budowania więzów etnicznych i wszelkich innych. Stanowiło tło i podłoże, na którym rozgrywały się dalsze wydarzenia i przeobrażenia. Materiał, którym się posługuję, dotyczy wielkiego ośrodka przemysłowego – Cleveland, Ohio.

Aneks, dołączony do tego tekstu, to zestawienie informacji zawartych w dorocznych sprawozdaniach polskich parafii rzymskokatolickich, kierowanych do diecezji. Oprócz informacji na temat liczby osób i rodzin mieszkających w parafii, chrztów, ślubów, zgonów zawiera ono dane na temat liczby dzieci przy-

---

² Wywiad przeprowadzony z imigrantką słoweńską z Cleveland przez Nadę Sabec, sierpień 1987 r.

³ E. M o r a w s k a. *For Bread with Butter: The Life-Worlds of East Central Europeans in Johnstown, Pennsylvania, 1890-1940*. Cambridge 1985 s. 37.

⁴ Kościół, który budowali Węgrzy w Chicago, „wydawał się stać pośrodku wsi. Na prawo i na lewo od niego niekończące się pola kukurydzy, i tylko wysokie kominy na horyzoncie” – pisał węgierski prałat. Monsignor Count Vay de Vaya, który odwiedził to miejsce. Zob. *Documents of American Catholic History*. Ed. J. T. Ellis. Vol. 2 ss. 556.

Polska dzielnica w Buffalo budowana była również „na obszarze całkowicie pustym i nie zagospodarowanym” – K. F r y s z t a c k i. *Polonia w dużym mieście amerykańskim. Studium przemian podspołeczności polonijnej w Buffalo*. Wrocław-Warszawa 1986 s. 130.

stępujących do pierwszej Komunii św., a także na temat działalności szkół parafialnych. Informacje te, choć wykraczają już poza zakres tematyczny niniejszego szkicu, mogą, jak sądzę, być w przyszłości użyteczne dla innych badaczy. Wobec bogactwa materiału, mało dotychczas wykorzystywanego i zestawianego, zdecydowałem się je przywołać⁵. Statystyki doprowadzam do r. 1932. Data to umowna. Oznacza wychodzenie z ekonomicznego kryzysu. Jest to również okres działalności i dominacji drugiego pokolenia imigrantów.

W 1846 r. miało być w Cleveland sześciu, dwa lata później – czterech Polaków. Ci, którzy napływali w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, osiedlali się głównie pośród emigrantów czeskich przy Croton St. Pracowali w niewielkich zakładach położonych w Kinsbury Run⁶.

Zakłady stalowe Cleveland Rolling Mill Co. w 1857 r. przy linii kolejowej Pittsburgh–Cleveland przyciągały do Newburgha (najpierw z nieodległego przecieź Pittsburgha) Walijczyków, Szkotów, Irlandczyków, przybyszy z Nowej Anglii. W ślad za nimi zaś Czechów, Słowaków, Polaków. Ci ostatni skupiali się najpierw razem, około mili od stalowni, przy Wilson Ave. (dziś East 55) i Broadway. W 1870 r. spis zarejestrował 77 Polaków⁷. Jednocześnie stosunkowo znaczna grupa Polaków pracowała od 1865 r. w kamieniołomach w Berei, na południowy zachód od Cleveland. W 1873 r. społeczność była na tyle duża, by sprowadzić polskiego księdza i utworzyć katolicką parafię św. Wojciecha⁸.

---

⁵ Są to przechowywane w Archiwum Diecezji Cleveland sprawozdania „Church and School Reports”. Nie zawsze, niestety, kompletne. Luki zaznaczałem w tabelach znakiem –. W polskojęzycznej literaturze materiał ten nie był nigdy wykorzystywany.

⁶ J. J. G r a b o w s k i. *Polish Americans and their Communities of Cleveland*. Cleveland 1976 s. 151 n; J. B. G a l f o r d. *The Foreign Born and Urban Growth in the Great Lakes, 1850-1950. A Study of Chicago, Cleveland, Detroit and Milwaukee*. New York University 1957 s. 108 (rozprawa doktorska). Nawet ta mała grupka uchodźców politycznych przygotowywała się, by pomóc uchodźcom politycznym po powstaniu styczniowym – por. F. S t a s i k. *Polska emigracja polityczna w Stanach Zjednoczonych Ameryki, 1891-1864*. Warszawa 1973 s. 292.

⁷ G r a b o w s k i, jw. s. 152 n; G a l f o r d, jw. s. 110; C. F. B e c k. *From Grist Mill to Steel Mill*. School of Applied Social Sciences. Western Reserve University 1929 s. 20 n (mps pracy magisterskiej).

⁸ G r a b o w s k i, jw. s. 153; W. K r u s z k a. *Historia polska w Ameryce. Początek, wzrost i rozwój dziejowy osad polskich w Północnej Ameryce (w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie)*. Milwaukee 1908. Vol. 12 s. 36; M. P o g o r z e l s k a S. A. *A Historical Study of Religion and Education as Underlying Influences in the Localization of the Poles of Cleveland up to 1915*. Graduate Division St. John College of Cleveland 1951 s. 30 n. (mps); „Cleveland Press” 6 III 1934.

Ponieważ Berea zawsze znajdowała się poza granicami administracyjnymi Cleveland, nie uwzględniłem w Aneksie materiałów dotyczących parafii św. Wojciecha.

WARSZAWA

W latach siedemdziesiątych w Newburgh przy ulicach Tod (E. 65) i Fleet Ave. Polacy utworzyli własne skupisko, oddzielone od Broadway Ave. wyraźne kanałami i parowami. Dnia 19 lipca 1873 r. F. Tylewicz, J. Urbanowicz, J. Myszke, W. Karwoski, M. Rajeski, J. Krygier założyli Towarzystwo Bratniej Pomocy pw. św. Wincentego a Paulo. Dało ono początek rzymskokatolickiej parafii św. Stanisława Biskupa i Męczennika. Parafię obsługiwał wówczas ks. Wiktor Zaręczny, proboszcz z Berei. Pierwsze nabożeństwa odbywały się w kościele St. Mary on the Flats przy Columbus Road. W 1879 r. zastąpił go ks. Wolfgang Janietz. Wtedy nabożeństwa przeniesiono do niemieckiego kościoła św. Józefa przy Woodland Ave⁹. Na początku lat osiemdziesiątych liczniejsi już Polacy wymogli lokalizację kościoła przy ul. Tod (dziś East 65) i Forman. Właściciel ziemi Ashbel Morgan każdemu, kto kupił działkę pod kościół, oferował drugą za darmo. Kupiono w ten sposób 13 działek.

Pierwszymi nabywcami ziemi stali się m.in. F. Orlikowski, A. Socha, A. Śmigielski, S. Marlewski¹⁰. Pierwszą drewnianą konstrukcję wzniesiono w 1881 r. Konsolidujące się odtąd sąsiedztwo zaczęto nazywać Warszawą. W latach 1879-1883 ks. Janietz ochrzcił 455 dzieci i udzielił 84 śluby. W sierpniu 1883 r. proboszczem parafii został ks. Antoni F. Kolaszewski¹¹. W 1883 r. mieszkać miało w Cleveland (sc. w Warszawie) 200 polskich rodzin¹². Towarzystwo św. Wincentego a Paulo w 1888 r. liczyło 286 członków, w 1891 r. – najpierw 402, a w sierpniu 425 osób¹³. Cenzus 1890 r. odnotował 2848 Polaków, a rejestrująca napływ imigrantów policja podawała, że w 1885 r. przybyły 232 osoby, w r. 1886 – 221, w r. 1887 – 418, w r. 1888 – 694, w r. 1889 – 545, w r. 1890 – 794, w r. 1891 – 1054, w r. 1892 – 749, w r. 1893 – 791, w r. 1894 – 136, w r. 1895 – 529, w r. 1896 – 885, w r. 1897 – 396, w r. 1898 – 623, w r. 1899 – 1192, w r. 1900 – 1453, w r. 1901 – 1900, w r. 1902 – 2833, w r. 1903 – 324, w r. 1904 – 1637, w r. 1905 – 3082¹⁴.

⁹ G r a b o w s k i, jw. s. 155-156.

¹⁰ K r u s z k a, jw. s. 46; D. W. G a l l a g h e r. *Different nationalities in Cleveland. The Poles of Cleveland*. „Cleveland News” 23 XII 1927.

¹¹ G r a b o w s k i, jw. s. 157-158. Wśród 104 ochrzczonych w 1881 r. dzieci 15 zarejestrowano jako „Amerykanów” – Report for the Year 1881. Church and School Reports, 1881-1893. St. Stanislaus Parish (dalej cyt. S. S.). Archiwum Diecezji Cleveland (dalej cyt. ADC) s. 45.

¹² K r u s z k a, jw. s. 45-46.

¹³ „Wiara o Ojczyzna” 17 I 1888 s. 43; „Kurier Clevelandzki” 20 VIII 1891 s. 4.

¹⁴ D. E. G r e e n. *The Invasion of Cleveland by Europeans*. Cleveland 1906 [b. p.].

Początkowo mieszkańcami parafii św. Stanisława byli przede wszystkim imigranci z zaboru pruskiego.

Tabela 1. Miejsce urodzenia nowożeńców w parafii św. Stanisława BM

Rok	Prowincja poznańska	Prusy Zachodnie	Zabór rosyjski	Inne (w tym N N)
1875	13	2	1	–
1876	8	–	–	2
1877	5	–	–	1
1879	2	–	–	14

Źródło: Liber Copulatorum, St. Stanislaus Parish (dalej cyt. S.S.), Archiwum Diecezji Cleveland (dalej cyt. ADC).

Tabela 2. Miejsce urodzenia ojców dzieci urodzonych w parafii św. Stanisława BM

Rok	Zabór pruski		Zabór rosyjski	Urodzeni poza Polską (także nie Polacy)	Brak danych
	Prowincja poznańska	Prusy Zachodnie (razem)			
1874	14	19	2	2	9
1875	13	19	–	–	–
1876	17	23	1	–	1
1877	16	23	1	2	–
1878	10	13	–	2	–
1879	5	6	–	–	–

Źródło: Liber Natorum, S. S., ADC.

Stopniowo w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych dominować zaczęli przybysze z zaboru rosyjskiego. Potwierdzają to zachowane kopie przekazów pieniężnych wysyłanych za pośrednictwem agencji M. P. Knioli. W drugiej połowie 1892 r. na 278 przekazów 260 przeznaczonych było do zaboru rosyjskiego, z tego zaś 227 do guberni płockiej (powiat Mława – 88, powiat Rypin – 81). Analogiczny rejestr dla drugiej połowy 1903 r. zawiera 179 przekazów do zaboru rosyjskiego, w tym większość – 119 – do guberni płockiej, 43 do guberni łomżyńskiej, 27 do Galicji i 14 do zaboru pruskiego, a 16 na inne obszary.

W XIX w. wyjeżdżali głównie mężczyźni. W latach 1880-1890 większość imigrantów w kwartałach Warszawy, analizowanych przez J. Kish, stanowili mężczyźni (176 mężczyzn wobec 156 kobiet). Początkowo także znaczna część wychodźców z zaborów rosyjskiego i austriackiego planowała powrót do kraju. Dawali temu jednoznacznie wyraz w swoich listach. Na początku XX w. w Warszawie przeważały małżeństwa. Z 99 małżeństw zawartych przed mniej niż 11 laty jedynie 8 zawartych zostało po przybyciu do USA. Świadczyłoby to z kolei o stabilnym charakterze wychodźstwa. J. Kish zwraca także uwagę na dużą liczbę dzieci urodzonych na terenie Warszawy¹⁵.

W 1890 r. polskie sąsiedztwo obejmowało obszar pomiędzy Morgana Ravine, Heisley St. i Wilson Ave. na północy, na wschodzie przy Broadway Ave. stykało się z dzielnicą czeską. Na południu obszar ten sięgał po Gertrude i Fullerton Ave., przytykał do Harvard Grove Cemetery. Nie opodal mieszkali Szkoci i Walijczycy. Ziemia, na której wyznaczano ulice, wznoszono powoli domy i którą włączano do Warszawy, należała do Morgana, Hickoxa, Hosmera, Batesa, Smitha i Reedsa. Na północ do Harvard Ave. właścicielem ziemi był również ks. Antoni Kolaszewski¹⁶.

Teodor Dłużyński, później jeden z liderów polonijnych, wydawca tygodnika „Polonia w Ameryce”, emigrant z zaboru pruskiego, wspominał, jak to, najprawdopodobniej w 1890 r.:

Kupiłem działkę przy Fleet Ave., wtedy, gdy zrobiłem jakieś pieniądze pracując, potem inwestowałem dalej w działki. Człowiek nazwiskiem Hickox zmarł i jego syn dostał wiele nieruchomości. Ten syn przychodził do mnie od czasu do czasu i mówił: „Kup inną działkę, tanio sprzedam”. A ja kupowałem od niego i miałem z dziesięć działek przy Fleet Ave. W tym czasie ulica była koszmarem. Przez piętnaście lat nie mogłem sprzedać żadnej z tych działek. Ale w końcu wszystkie sprzedałem w ciągu jednego roku¹⁷.

---

¹⁵ Kniola Travel Bureau. Cleveland, Ohio, Records 1894-1950. Seria II (dalej cyt. KTB). Cont. 2 fold. 2, 3. *Western Reserve Historical Society* (dalej cyt. WRHS); M. P. Kniola do Jarzyńskiego 28 XI 1904. KTB. Cont. 1 fold. 12 s. 614. Por.: W. K u l a, N. A s s o r o d o - b r a j - K u l a, M. K u l a. *Listy emigrantów z Brazylii i Stanów Zjednoczonych 1890-1891*. Warszawa 1973; *Pamiętniki emigrantów. Stany Zjednoczone*. Warszawa 1977. Vol. 2 s. 55, 57; D u n i k o w s k i, jw. s. 108; J. M. K i s h. *A Demographic Study of Warszawa. 1900*. Cleveland State University, June 1988, History (mps); W. J. G a l u s h. *Forming Polonia: A Study of Four Polish-American Communities, 1890-1940*. University of Minnesota 1975 s. 110 (rozprawa doktorska).

¹⁶ Canonical Visitations of St. Stanislaus Church 1913, St. Stanislaus Church Record, 1881-1968. Cont. 2 fold. 6 (dalej cyt. St. Stanislaus Church). WRHS; Historical Sketch of St. Casimir's Polish Church, St. Casimir Parish Papers, 1892-1898 (dalej cyt. S. C.). ADC część 35, 37, 47, 49; *Pamiętnik wydany z okazji 65-cio letniego Jubileuszu Towarzystwa św. Wincentego a Paulo*. Cleveland 1938 [b. p.].

¹⁷ G a l l a g h e r. *Different Nationalities in Cleveland*. „Cleveland News” 23 XII 1927.

POZNAŃ

W odległej od miasta, wiejskiej zgoła okolicy, w pobliżu powstających nad jeziorem zakładów przemysłowych, koło East 79 St., Superior Ave. osiedlali się przybysze z zaboru rosyjskiego. Sprzyjała temu najpewniej obecność emigrantów niemieckich. Ulice były tu nieliczne, działki pod domy ledwie wytyczone. Dość wspomnieć, że mapy z 1892 r. rejestrują na obszarze pomiędzy Molden Ave., St. Clair, Ave. a St. Superior Ave. jedynie 77 budynków. Ziemia ta była własnością katolika Josepha Hoffmana¹⁸. Orędownikiem powstania tu polskiej parafii był A. Kolaszewski. Popierając starania czynione przez innych u bpa Gilmoura, pisał:

Jest tam duża liczba polskich rodzin mieszkających koło linii kolejowej Lake Shore, na wschodzie Cleveland, [ale także – A.W.] jest duża ilość rodzin polskich żyjących w rozproszeniu w innych częściach miasta. Jest pewna ilość mężczyzn, Polaków, których rodziny mieszkają teraz w Newburgh lub koło kościoła i którzy dojeżdżają 6 lub 8 mil do pracy na brzegu jeziora Erie [...] wszystkie te głowy rodzin błagają Cię, Księżę Biskupie, o zezwolenie na zorganizowanie parafii i budowę kościoła¹⁹.

W grudniu 1891 r. administrator diecezji zezwolił na powstanie misji, a w styczniu 1892 r. „komitet czterech Polaków nakłonił J. Hoffmana, by przeznaczył część swej farmy dla kościoła. Przekonali go, że gdy tylko parafia zostanie stworzona, sprzeda wiele działek pod domy dla Polaków. Była to działka przy ulicach Pulaski, Kossuth, Sowiński”²⁰. Powstanie tego sąsiedztwa, znanego jako Poznań, zaczęło się zatem od sprzedaży działek w kwartale ulic Woolsey, Superior, Ansel, St. Clair. Zajmował się tym przewodniczący komitetu parafialnego Jan Urbanowicz. Wśród pierwszych nabywców był Stanisław Lewandowski (agent ubezpieczeniowy, handlarz nieruchomościami, notariusz publiczny).

Wkrótce zacznie się budować polski kościół w dzielnicy Poznań – informowały ogłoszenia Urbanowicza – więc bardzo będzie korzystnym dla tych, którzy sobie kupią loty, ponieważ ziemia w tej okolicy miasta jest droga, a co dziś kosztuje \$ 15 stopa, to za dwa lata będzie warta \$ 25. Na cóż siedzieć tam gdzie nie ma pracy – pójdźcie nad jezioro! Tutaj jest dużo fabryk, jeżeli nie dostaniecie [pracy] możecie się udać, a praca będzie. Loty w Poznaniu są równe, suche i ocienione pięknymi drzewami [...] osada leży pomiędzy trzema liniami tramwajowymi²¹.

¹⁸ *Atlas of Cuyahoga County and the City of Cleveland, Ohio*. Chicago 1892 plate 29.

¹⁹ F. A. Kolaszewski do bpa Gilmoura, b. d. [1891]. S. S. 1872-1891. ADC.

²⁰ Historical Sketch, S. C., 1892-1908; St. Casimir (mps). Work Progress Administration Records (dalej cyt. WPA) Cont. 26. WRHS.

²¹ „Kurier Clevelandzki” 16 VII 1891 s. 3; 9 VII 1891 s. 8; 22 VII 1891 s. 2; „Polonia w Ameryce” 12 V 1892 s. 4.

Parafia św. Kazimierza powstała 17 lipca 1893 r. Pierwszym proboszczem został Czech Peter M. Cervený. Nim wzniesiono kościół, msze odbywały się w kościele irlandzkim²².

Dziwna jak tu w Ameryce wszystko prędko idzie – dywagował Dunikowski – wszak ta kolonia polska istnieje dopiero drugi rok, a już [...] rosną domy jak grzyby po deszczu i Polonia powiększa się niemal z każdym dniem. Jeszcze to wszystko wygląda prymitywnie, ulice przeważnie dopiero wytyczone, w piasku aluwialnym lub błocie prerii grzęźnie się po kostki, lecz nie ma wątpliwości, że wkrótce będzie lepiej²³.

Długo też było to sąsiedztwo niewielkie terytorialnie, zaś etnicznie mieszane²⁴. Poznań otoczony był przez rozmaite etniczne grupy: Niemców, Irlandczyków, Słowaków, Słoweńców, Litwinów. S. Radzymiński opisując stan z 1912 r., wspominał, że w jednym domu obok Polaków mieszkali właśnie Niemcy, Litwini, Irlandczycy²⁵. Przed wojną licznie zaczęli tu przeważać Polacy z zaboru austriackiego.

KANTOWO

Trzecim miejscem osiedlania się Polaków były okolice ulic Columbus i Fairfield na zachodnim brzegu rzeki Cuyahoga. Ten obszar, Tremont, to dzielnica etnicznie mieszana. Obok siebie mieszkali tutaj Niemcy, Irlandczycy, Anglicy. Nowe osoby przyciągał przemysł stalowy, rozwijający się u podnóża wyniosłej skarpy, gdzie leżał Tremont. Od połowy lat siedemdziesiątych coraz liczniejsi byli tutaj Rosjanie, Słowacy, Słoweńcy, Grecy, Syryjczycy, Ukraińcy, wreszcie Polacy. W 1897 r. utworzyć mogli już kościół i parafię św. Jana Kantego (dała ona polską nazwę temu sąsiedztwu – Kantowo).

Inicjatywa utworzenia parafii wyszła także ze strony komitetu świeckiego. Biskup Horstmann, zasięgnąwszy opinii ks. Bolesława Rosińskiego, zezwolił na

---

²² G r a b o w s k i, jw. s. 159.

²³ D u n i k o w s k i, jw. s. 104.

²⁴ L. G r z e b i e ń. *Burzliwe lata Polonii amerykańskiej. Wspomnienia i listy misjonarzy jezuickich 1864-1913*. Kraków 1983 s. 139.

²⁵ Wywiad ze Stanleyem Radzymińskim s. 10-11; wywiad z C. Radzymińskim s. 10. *The Immigrant Experience Project* (dalej cyt. IEP), Greater Cleveland Ethnographic Museum, Cuyahoga County College (dalej cyt. GCE); S. Lewandowski do T. Burtona 20 IX 1900. Theodore E. Burton Papers (dalej cyt. TBP) box 6 fold. 4 WRHS.

Tabela 3: Miejsce urodzenia nowożeńców w parafii św. Jana Kantego 1898-1907

Rok	Liczba ślubów	Mężczyźni urodzeni w Galicji (%)	Kobiety urodzone w Galicji (%)
1898	10	70,0	80,0
1899	30	70,0	73,3
1900	46	56,5	65,2
1901	48	66,6	66,6
1902	41	63,4	70,7
1903	64	68,8	81,3
1904	58	70,7	72,4
1905	88	78,4	65,0
1906	99	64,6	72,7
1907	81	86,4	91,4

Źródło: Liber Matrimonis, St. John Cantius Parish, Cleveland, Ohio.

powstanie parafii, pierwszym proboszczem ustanawiając ks. Hipolita Orłowskiego. Początkowo msze odbywały się w nieodległym kościele św. Augustyna. W marcu 1899 r. przeniesiono je do dawnej stodoły. Na rogu ulic Professor (dziś Fairfield) i College zakupiono za 4 tysiące dolarów ziemię, aktem prawnym przekazaną biskupowi. W 1899 r. w Kantowie mieszkać miało 300 polskich rodzin²⁶. „Tuż koło wielkich fabryk w zachodnio-północnej części miasta jest także Polonia, ale jakaś biedna, bo mieszka w maleńkich domkach drewnianych, należących do fabryki. Snać ludzie ci nie myślą nawet o tem, by się stale osiedlać” – notował Dunikowski²⁷. Wśród polskich mieszkańców wyraźnie dominowali przybysze z Galicji, z zaboru austriackiego, początkowo głównie z parafii Samokłęski (z beskidzkich wsi Załęże, Samokłęski, Rabka, Osiek, Maniowe). Na zawarte w latach 1898-1899 małżeństwa 1/3 nowożeńców pochodziła z tej samej wsi. Dominacja przybyszów z Galicji wyraźna jest także w późniejszych statystykach zawieranych małżeństw. Trzy piąte młodożeńców mieszkało przed ślubem pod tym samym adresem. Wstępujący w związki małżeńskie to ludzie głównie do lat 26-28. Na obszarze badanym przez Komisję Imigracyjną na

²⁶ G a l u s h, jw. s. 84-86; K r u s z k a, jw. s. 49; „Polonia w Ameryce” 30 III 1899 s. 8.

²⁷ D u n i k o w s k i, jw. s. 108.

początku XX w. 83,1% osób badanych to małżonkowie (75,8% mężczyzn, 95,9% kobiet)²⁸.

KRAKÓW

Pod koniec XIX i na początku XX w. powstały dwa satelitarne w stosunku do Warszawy sąsiedztwa. Pierwsze, niewielkie, znajdowało się na południu, po drugiej stronie parowów, przy ulicach Harvard i Ottawa, na granicy miasta. W latach 1885-1889 dziewięć polskich rodzin mieszkało przy ulicach Kraków i Breckxville. W 1888 r. ks. Antoni Kolaszewski, proboszcz parafii św. Stanisława, zorganizował tu misję. W 1889 r. zakupiono za 2500 dolarów grunt, na którym przy pomocy parafian kontraktor Dyczkowski wzniósł pierwszy kościół, poświęcony w 1890 r. Mieszkańcy Krakowa (tak nazywano ten obszar) pracowali bądź w zakładach przemysłowych w dolinie rzeki Cuyahoga, bądź na niewielkich farmach²⁹.

JACKOWO

Drugi z tych obszarów położony był na północny-wschód od Warszawy, koło Tod i Francis Ave. Pracujący w Empire Plow Co. i innych zakładach wzdłuż Kingsbury Run należeli początkowo do parafii św. Stanisława. Później 200 rodzin zażądało, by utworzono dla nich odrębną parafię św. Jacka, która przy pomocy ks. Kolaszewskiego powstała 20 grudnia 1906 r. Początkowo msze odbywały się w kościele św. Edwarda, później w kościele św. Wawrzyńca, zaś od sierpnia 1908 r. w kościele św. Jacka³⁰.

Największym i centralnym w XIX, a także w XX w. ośrodkiem polskim była Warszawa. Stąd też wychodziły inicjatywy, a przynajmniej poparcie dla rozmaitych planów osadniczych. Oto np. ks. Kolaszewski przyczynił się niewątpliwie

---

²⁸ St. John Cantius Church (dalej cyt. S. J. C.). *Liber Matrimonis*, 1898-1899; G a l u s h, jw. s. 107-111; P o g o r z e l s k a, jw. s. 65; US Immigration Commission, *Reports*. Washington, D. C. 1911. Vol. 26 s. 530-531.

²⁹ 1891-1941. *Księga wspomnień* wydana z okazji Złotego Jubileuszu Parafii Najświętszego Serca Jezusa w Cleveland, Ohio. Cleveland 1941 s. 55; „Polonia w Ameryce” 8 VII 1898 s. 4; *Atlas of Cuyahoga County*. 1892, part 38; Sacred Heart of Jesus (Polish) Cleveland, 1889-1898, Sacred Heart of Jesus Parish Papers (dalej cyt. S. H. J.), 1892-1908. ADC.

³⁰ P o g o r z e l s k a, jw. s. 68; St. Hyacinth, WPA Records Cont. 26 WRHS; 75th Diamond Jubilee St. Hyacinth Parish. 1906-1981. Cleveland 1981 s. 22.

do powstania Krakowa i tamtejszego kościoła³¹. Sprzedażą działek w Krakowie zajmował się również M. P. Kniola, agent biura podróży i pośrednik. Obsługiwał nie tylko Warszawę, gdzie mieszkał, lecz także np. przedmieście Lakewood. To jemu tamtejszy komitet parafialny zawdzięczał uzyskanie pożyczki na budowę kościoła św. Jadwigi. Kniola doradzał komitetowi parafialnemu: „niech teraz się tylko Pan postara, żeby 5 lub 6-ciu petycję podpisali pod znakiem committee, a potem ja wyślę do biskupa Horstmanna w Cleveland”³². Gdy w 1891 r. w Kantowie tworzyło się przyszłe towarzystwo „Synowie Polski i Litwy”, podczas pierwszego zebrania przemawiał S. Lewandowski, reprezentant innych grup z Warszawy, „objasniał, jak dalece te towarzystwa narodowe polskie pracują i do czego dążą, że pomagają braciom chorym, wdowom, sierotom”³³. Twórca Towarzystwa św. Wincentego a Paulo w Warszawie, J. Urbanowicz, zorganizował później komitet parafialny w dzielnicy Poznań.

MIGRACJA ŁAŃCUCHOWA

Emigrację, a fakt to dobrze znany, organizowała rodzina, a ściślej krewni, ale także znajomi i przyjaciele. Przebywający w Ameryce sprowadzali krewnych czy znajomych, szukali dla nich pracy, mieszkania. Nie inaczej było i w Cleveland. Pomiędzy tymi, którzy wyjechali, a tymi, co pozostali we wsiach europejskich, istniały ścisłe kontakty. Pisywali do siebie mężowie, żony, dzieci i rodzice, znajomi i przyjaciele. Z daleka, z pomocą umiejących napisać list pośredników, prowadzono codzienny dialog, rozmowę na tematy wszystkich interesujące bądź te nudne, ale dla codziennego życia konieczne³⁴. W listach i innymi drogami nie tylko przesyłano pieniądze do kraju, ale także doradzano i namawiano do wyjazdu, rozważano możliwości, niebezpieczeństwa.

³¹ Por. F. Kolaszewski do bpa R. Gilmoura [1891], S. S., 1872-1891; ADC; Sacred Heart of Jesus (mps). S. H. J., ADC.

³² M. P. Kniola do Reguły 20 II 1903. KTB Seria I Cont. 1 fold. 9 s. 97. WRHS; T. Burton do M. P. Knioly 5 XI 1903. TBP Cont. 32. WRHS; „Polonia w Ameryce” 12 V 1912; 1914-1939. *Pamiętnik srebrnego jubileuszu Parafii św. Jadwigi w Lakewood, Ohio i zarazem Pamiątka zmniejszenia długu parafialnego 1938*. Cleveland 1939 [b. p.].

³³ Protokoły z posiedzeń Towarzystwa Synowie Polski i Litwy 25 X 1891. The Polish Library Home Collection (dalej cyt. PLHC). Cont. 2 fold. 28. WRHS.

³⁴ Por. A. Włodarczyk do NN 6 I 1914; rodzina do L. Żmijewskiego 4 II 1912; G. do S. Kordalskiego, NN do R. Fabianowitza 2 II 1912; KTB Seria I Cont. 1 fold. 22; M. Grotkowski do syna 18 VI 1900; KTB Seria I Cont. 1 fold. 5.

[...] jeżeli masz przyjeżdżać to czem prędzej to lepiej dla ciebie [...] i robotę będziesz mieć³⁵.

Co do Włatka to ce prose jeżeli ma za co do morza przejechać a nie jeżeli nie ma to mu dopomus bodząc jego wujem, a ja bede sie starał o sewkartę, jeżeli prześle. Bo [na] podróż to może to pieniadmzi trzeba mienć choć ze 40 rubli, a przes może i do Clewenaltu to będzie kosztowało przeszło 47³⁶.

Stanley Radzymiński przyjechał do Cleveland w 1912 r. razem z siostrą do mieszkającego tu (od 1895 r.) w parafii św. Kazimierza wuja. W USA od 1905 r. byli także jego dwaj bracia³⁷.

Krewni i znajomi pomagali sobie zresztą i później, już w Ameryce. Jeśli sytuacja ekonomiczna była korzystniejsza w tym mieście niż gdzie indziej, wówczas ubogim krewnym wysyłano bilety kolejowe:

[...] ja ci posyłam wiecej, bo ja wiem, że ci są potrzebne i w tem samym dniu ci posyłam zaraz żebyś wrócił do domu jak najprędzej, a po pieniądze maż iść na pocztę³⁸.

Agenci sprowadzający ludzi i załatwiający formalności informowali o szczegółach trasy:

[...] jak Pan będzie w Prusach i będą Pana pytali to niech powie z Prus pochodzi, z jakiego miasteczka lub z jaki wioski przez to będzie Pan miał łatwiejszą podróż. [W Ameryce natomiast – A. W.] gdyby się pana pytali gdzie pan jedzie to niech powie do Clevelandu i czy tam ma robote to niech pan powie ze nie, a co tam pan będzie robił to niech pan powie jaką my robotę dadzą to będę robił. [Wreszcie – A. W.] proszę być w podróży ostrożnym dać na wszystko bacznie, aby wam pakiety nie zginęły jak będziecie odjeżdżać to proszę pisać do męża³⁹.

Radzymiński wspominał, że gdy przyjechał do Cleveland, to na stacji „oczywiście moja szwagierka i wuj byli [...] wszyscy po nas wyszli, to było jak

---

³⁵ T. Olstyn do siostry 26 II 1910, Olstyn, Mss. v. f. WRHS. Niezmiernie bogaty materiał w tej mierze przynosi kodeks *Listy* passim. Por. także korespondencję KTB Seria I Cont. 1 fold. 1, 9; Cont. 2 fold. 1, 3, 4, 6, 8, 13-19, 22-23, 26-27; Cont. 3 fold. 1, 2, 4, 7; także J. B o d n a r. *The Transplanted. A History of Immigrants in Urban America*. Bloomington 1985 s. 57.

³⁶ *Listy* s. 424.

³⁷ Wywiad z S. Radzymińskim. IEP. GCE s. 2; *Pamiętniki*. Vol. 2 s. 28, 51; Records and Facts in Family History, rkps. S. Nowak Collection cont. 3 fold. 30. WRHS.

³⁸ F. Pachulski do J. Nasielewskiego 12 IX 1912. KTB Seria I Cont. 1 fold. 22; także S. Groncki do wuja 13 V 1905. Tamże Cont. 1 fold. 21.

³⁹ M. P. Kniola do Nowickiego 8 V 1893. KTB Seria I Cont. 1 fold. 1; M. P. Kniola do K. Setlak 22 II 1915. Tamże Cont. 1 fold. 22. Także T. Olstyn do siostry 26 II 1910, Olstyn, Mss. v. f. WRHS.

zbawienie [...] Tak, poszliśmy z nimi do domu i [...] tam byli mój brat i wuj i żona brata i mieszkaliśmy tam”⁴⁰. Wieczorem po przyjeździe J. Gallki do Kantowa zeszli się wszyscy z okolic jego wsi, by spytać o lokalne plotki⁴¹. „Ej, to nie Ameryka! To Tarnów, Stanisławów!” – zdumiewał się za oceanem E. Dunikowski⁴².

ŻYCIE W CLEVELAND: DZIELNICE, ULICE, DOMY

Na początku wieku większość uliczek Warszawy nie miała bruku, nie istniały chodniki. Frank Ratajczak „pamięta, że w dzieciństwie wybiegał na zewnątrz i wyrzucał popiół z węglowego pieca na ścieżki, by uniknąć po deszczu błota”⁴³. Na E. 65 St. pomiędzy Lansing i Fleet Ave. bruk i solidne chodniki położono dopiero w 1918 r. Na Morgan Ave., nie opodal E. 75 St. – w r. 1922. Na rogu Lansing i E. 64 St. pierwsza lampa zajaśniała w 1921 r.⁴⁴ Może właśnie dlatego tak osobliwie wiele było wówczas wypadków ulicznych, potrażeń przez wozy i tramwaje, auta. Ponieważ zaś z pracy do domów często bliżej było iść wzdłuż torów kolejowych, zatem wieczorem i nocą liczne były potrażenia przez pociągi, wypadki na torach⁴⁵. W Krakowie na początku wieku po deszczach, wiosną i jesienią mieszkańcy „z błota wygramolić się nie mogli”⁴⁶. Gdy w 1912 r. sprzedawano tu działki budowlane, podkreślano szczególnie, że ulice są „wyrównane i kamienne chodniki”⁴⁷. Smród ze ścieków i kanałów wpływających do Kinsbury Run był tak uciążliwy, że, jak twierdzono w 1921 r. w Radzie Miejskiej, „zagrożają zdrowiu i wygodzie tym, którzy mieszkają nie opodal tych ścieków”. Kanalizację udało się przeprowadzić dopiero

⁴⁰ Wywiad z S. Radzymińskim. IEP. GCE s. 8.

⁴¹ John Gallka Collection. Vol. 1 s. 18. WRHS.

⁴² D u n i k o w s k i, jw. s. 41; E. M o r a w s k a. *T’was Hope Here: The Polish Immigrants in Johnstown, Pennsylvania, 1890-1930*. W: *The Polish Presence in Canada and America*. Ed. F. Renkiewicz. Toronto 1982 s. 33.

⁴³ *Success through hard work. A Biography*. 1 May 1945 s. 1 Ratajczak, Mss, v. f. WRHS.

⁴⁴ M. P. Knioła do C. P. Salen. [b. d.]. KTB Seria I Cont. 1 fold. 8 s. 711; „The City Record” (Cleveland) 1922 s. 609; 1918 s. 686; 1922 s. 664; 1921 s. 1043.

⁴⁵ Coroner File case 2090, 2500, 3575, 37267. Cuyahoga County Archives, Cleveland (dalej cyt. CCA).

⁴⁶ *1891-1941. Księga* s. 55; „Polonia w Ameryce” 8 VII 1898 s. 4; Protokoły z posiedzeń Grupy 171 Związku Narodowego Polskiego, 18 VIII 1895. Polish Library Home Collection (cyt. dalej PLHC). WRHS.

⁴⁷ „Polonia w Ameryce” 12 V 1912 s. 3.

radnemu Orlikowskiemu w 1923 r.⁴⁸ Nieco lepiej w XX w. wyglądał Poznań – ulice były tu wybrukowane, dla pieszych istniały chodniki⁴⁹.

Wszędzie przeważały jednopiętrowe drewniane budynki. W Warszawie jedynie 3,5% domów było ceglanych, 10% stanowiły domy czynszowe⁵⁰. Pojawiający się w tych stronach mieszkańcy innych dzielnic miasta, amerykańscy społecznicy lub badacze mówili lub słyszeli od innych, że lokatorzy dzielnic robotniczych nie byli w stanie „sprostać któremukolwiek z wymagań, jakie miasto stawiało nieruchomościom takim, jak zamontowanie instalacji sanitarnych, połączonych z kanalizacją miejską”⁵¹.

W 1914 r. w zamieszkaney przez Polaków i Czechów dzielnicy (po części Warszawa) stan 10% domów uznano za zdecydowanie zły lub ledwie zadowalający. W Kantowie w 1909 r. odpowiadało temu już 31,2% domów. Korzystniej natomiast wyrażano się na temat czystości Warszawy, gdzie za zdecydowanie niechlujne i brudne uznano 7% domów⁵². „Polskie domki przeważnie drewniane są schludne i przestronne i świadczą o dobrobycie mieszkańców. Są jednakże i murowane, formalne pałacyki, jak np. willa p. Orlikowskiego” – notowano w 1893 r.⁵³ W Warszawie 8% mieszkań lub domów posiadało jedynie zewnętrzne studnie lub ujęcia wody. Znacznie gorzej wyglądało to w Kantowie, gdzie 27% mieszkań polskich korzystać musiało z zewnętrznych ujęć wody. W 1914 r. połowa (52%) rodzin w Warszawie nie miało w mieszkaniach toalety, 21% dzielić je musiało z innymi rodzinami. W Kantowie własne toalety miało tylko 6,9% rodzin⁵⁴. Niemniej – i obiektywnie dostrzegali to także współcześni – sanitarny stan domów, w których żyli polscy emigranci, wcale nie zaliczał się do najgorszych w mieście. Śmiertelność dzieci i niemowląt wyrażała się np. w 1900 r. niskim wskaźnikiem. J. Kish uważa wszakże, że po części było to zasługą młodego wieku matek⁵⁵. Relacje ówczesnych amerykań-

⁴⁸ „The City Record” 21 XII 1921 s. 1606; „Monitor Clevelandzki” 31 X 1923 s. 8.

⁴⁹ Wywiad z S. Radzymińskim. IEP. GCE s. 10.

⁵⁰ M. C h a d s e y. *An Investigation of Housing Conditions of Cleveland's Workingmen*. Cleveland 1914. Department of Public Welfare of the City of Cleveland. Monograph Series No 1 s. 9, 13, 22; G a l u s h, jw. s. 84; Cleveland Chamber of Commerce, *Housing Conditions in Cleveland*. 1904. Cleveland 1904 s. 19.

⁵¹ C h a d s e y, jw. s. 7-7, 14-15.

⁵² Tamże s. 14-16; US Immigration Commission, *Reports*. Vol. 26 part 1 s. 560-565.

⁵³ D u n i k o w s k i, jw. s. 104.

⁵⁴ C h a d s e y, jw. s. 18-22; Cleveland Chamber..., *Housing...*, s. 40; US Immigration Commission, *Reports*. Vol. 27 part 1 s. 557-559.

⁵⁵ K i s h, jw. s. 10-11.

skich badaczy, odwiedzających dzielnice zamieszkałe przez *Hunkies*, odwiedziedlały bądź przerażenie, bądź niesmak⁵⁶.

Nic zapewne nie budziło takiego sprzeciwu badaczy protestanckich jak zatłoczenie mieszkań. W 1914 r. w Warszawie w budynku mieszkało przeciętnie 9 osób, w Kantowie w 1909 r. w jednym pokoju 2-3 osoby. O zagęszczeniu tym w poważnym stopniu decydowali sublokatorzy. Sublokatorzy (*boarders, lodgers*) w Kantowie stanowili w 1909 r. 14,1% mieszkańców. W 1913 r. w parafii św. Stanisława mieszkało ok. 622 *boarders* (6,2% mieszkańców), w 1922 r. zaś 4,4% (593 osoby)⁵⁷.

Drewniane i piętrowe domki często miały ganki i werandy wychodzące na ulice, ogródki. Latem wieczorami, zwłaszcza w niedziele, bywało na nich rojno. Przygrywała harmonia, tańczono. Rodzice, znajomi, sąsiedzi wstępowali, kłócili się, pili piwo. Puste działki oferowały miejsca spotkań, zwłaszcza w momentach kryzysów i napięć. Strajk stalowy z 1885 r. dostarcza wielu przykładów. Ulubionym miejscem spotkań i dysput robotniczych był Stary Sad Brzoskwiniowy⁵⁸. Publiczne studnie i hydranty to także miejsca spotkań i dyskusji kobiet i młodzieży. Dla mężczyzn centrum wymiany myśli i opinii stanowił *saloon*⁵⁹.

W maju 1893 r. właściciel jednego z domów przy Stanislaus St., zaniepokojony hałasem dochodzącym z podwórza, wybiegł przed dom. Usłyszał wtedy psa, porywającego jedną z jego kur. Strzelił do niego, trafiając dziecko sąsiadów⁶⁰. Długo, przez pokolenie lub dłużej jeszcze, sąsiedztwa polskie przypominały wyglądem bardziej wieś niż miasto. Hodowano tam kaczki, kurczęta, gęsi, warzywa. Kraków nie darmo zyskał nazwę *Goosetown*. Ogródki warzywne i drzewa owocowe otaczały domy w Warszawie. Na podobieństwo wiejskich pejzaży polskich działki oddzielały od ulic drewniane płoty, które „podpierała”

---

⁵⁶ C h a d s e y, jw. s. 7-8. Por. także J. M o d e l l, T. K. H a r e v e n. *Urbanization and the Malleable Household. An Examination of Boarding and Lodging in American Families*. „Journal of Marriage and the Family” 1973 s. 468-469; E. W o o d. *Recent Trends in American Housing*. New York 1931 s. 4-5. Darmo natomiast szukać akcentów krytycznych na temat tego życia w listach czy pamiętnikach emigrantów – por. A. W a l a s z e k. *Lokatorzy slumsów. Okolice chicagowskich rzeźni w 1905 r.* „Przegląd Polonijny” 1984 nr 2 s. 5-24.

⁵⁷ C h a d s e y, jw. s. 22-25; US Immigration Commission, *Reports*. Vol. 26 part 1 s. 526, 539-540, 544-545, 551-552; *Chronica* 1922. St. Stanislaus Parish Papers WRHS Cont. 1 fold. 1 (mps); Rough Census of the St. Stanislaus Parish 31 I 1913 Cont. 2 fold. 6. Tamże. Na temat systemu sublokatorskiego por. W a l a s z e k, jw. passim.

⁵⁸ „Plain Dealer” 4 VII 1885; 11 VII 1885. Wywiad z S. Radzymińskim s. 11-12; Wywiad z J. Szostkiem s. 5; Wywiad z S. Dykesem s. 4. IEP. GCE.

⁵⁹ Por. John Gallka Collection. Vol. 1 s. 19. WRHS.

⁶⁰ Coroner Files case 2119. CCA.

rozpasana i znudzona podobno młodzież⁶¹. Warszawa, Kraków, Poznań, a w pewnym stopniu także Kantowo, były więc także z wyglądu wioskami. Zakładano je przecież najdosłowniej na terenach nie zamieszkałych, „Kiedy przyjechałem do tej parafii, nie było tu nic oprócz pól” – stwierdzał A. Kolaszewski⁶²

ROZBUDOWYWANIE DZIELNIC: 1900-1920

Na początku wieku Warszawa obejmowała Fleet Ave (główną ulicę dzielnicy), sięgała na wschodzie do Broadway Ave., na zachodzie do East 55 St., na południu do Lansing Ave., łącząc się z szybko rozrastającym się Krakowem. Wciąż sprzedawano wtedy puste działki wokół kościoła przy ulicach Warsaw i Grant. Rozrastające się na południe polskie „osadnictwo” zetknęło się bezpośrednio z Irlandczykami i Walijczykami, otaczając ich wreszcie w 1914 r. Rozwój tych dzielnic ułatwiało niewątpliwie otwarcie nowych połączeń tramwajowych wzdłuż Broadway Ave. i Miles Ave. na początku wieku. Jedną z tych linii prowadziła do Garfield Heights. Inna wzdłuż Harvard Ave. do East 131 St., gdzie łączyła się z linią przy Miles Ave.⁶³ Ks. A. Warchol, który w kościele św. Stanisława odbywał w 1901 r. misje, oceniał parafię na 9000 dusz. Dane cenzusów parafialnych przytoczone są w Aneksie. W 1915 r. zastrzegano się wszakże, że „podana liczba rodzin nie jest dokładna, albowiem trzeba przypuszczać, że nie wszyscy dali się zapisać”⁶⁴.

W 1914 r. w Garfield Heights przy West 141 St. i Harvard Ave. mieszkało 60 rodzin. Powstała tu parafia Matki Boskiej Częstochowskiej, w 1915 r. licząca 80 rodzin. Jako jeden z istotnych powodów powstania tego sąsiedztwa John Grabowski podaje „obecność ludności czeskiej wzdłuż E. 131 St.”, co mogło przyciągać Polaków na ten teren⁶⁵.

W zachodniej części miasta, w Lakewood, istniała z kolei możliwość pracy w zakładach National Carbon Co. Już w 1892 r. Polacy (ok. 30 rodzin) i Rusini mieszkający koło Madison Ave. i 117 St. przyłączyli się do parafii słowackiej

⁶¹ „Polonia w Ameryce” 1 XII 1898 s. 8.

⁶² „Kurier Clevelandzki” 20 VIII 1891 s. 4; A. Kolaszewski do bpa Gilmoura 4 XI 1890. S.S. 1873-1892. ADC.

⁶³ G r a b o w s k i, jw. s. 160-165; „Polonia w Ameryce” 13 VII 1905 s. 8; 28 IX 1905; 12 V 1912 s. 3; Ohio Historical Records Survey Project. Service Division WPA. *Parishes of the Catholic Church Diocese of Cleveland. History and Records*. Cleveland 1942 s. 123-124.

⁶⁴ G r z e b i e ń, jw. s. 160, 194; Sprawozdanie roczne [1915]. S. S. 1913-1916 ADC.

⁶⁵ G r a b o w s k i, jw. s. 165-166; *Parishes* s. 64; W. Szyrocki do bpa Farrelly 4 VIII 1915; Polski Komitet do bpa Fannelly 24 II 1913; J. Młotkowski do bpa Schrembsa 10 I 1923; Our Lady of Czestochowa Parish File, 1914-1920, 1923 ADC.

św. Cyryla i Metodego. Ponieważ połączenia tramwajowe nie były najdogodniejsze, imigranci musieli tutaj zbudować własne, samowystarczalne dzielnice. W 1905 r. utworzono kościół św. Jadwigi o statucie misji. Msze odprawiane były w kościołach protestanckich, później w kaplicy słowackiego kościoła, w budynku kina i prywatnym domu. Dopiero w 1914 r. parafia otrzymała pierwszego proboszcza, ks. T. A. Czarkowskiego⁶⁶.

Przed pierwszą wojną światową rozwinęły się jeszcze dwa inne polonijne centra. Jedno w okolicach East 33 St. i St. Clair, gdzie Polacy weszli na teren osadnictwa słoweńskiego. W 1908 r. osiedliło się tam 100 polskich rodzin, przede wszystkim z zaborów rosyjskiego i austriackiego. Dnia 8 listopada utworzyły one parafię św. Józafata. Dopóki w 1917 r. nie wzniesiono budynku, nabożeństwa odbywały się w kaplicy. Drugie z tych sąsiedztw istniało już w latach dziewięćdziesiątych XIX w. W 1905 r. na zachodnim skraju Cuyahoga River Valley przy Denison Ave. mieszkało 750 Polaków. Utworzono tu parafię św. Barbary. Kościół zbudowano w 1906 r. (przy Krather St.), później przeniesiono go, wznosząc w 1905 r. nowy budynek przy Denison Ave.⁶⁷

W latach 1920-1940 Polonia stanowiła w Cleveland najliczniejszą grupę etniczną. Warszawa osiągnęła znaczne rozmiary terytorialne. Rozrastało się terytorialnie Kantowo, Kraków. Polonia przenosiła się również na przedmieścia, np. do Newburgh Heights. Wzdłuż Harvard Ave., pomiędzy West 116 i 148 St., powstała parafia Matki Boskiej Częstochowskiej. W Garfield Heights 21 sierpnia 1927 r. zorganizowano parafię św. Piotra i Pawła. Wreszcie rozrost terytorialny parafii św. Barbary i św. Jana Kantego doprowadził do utworzenia nowej parafii, która przyjęła wezwanie Bożego Ciała. Powstała ona 9 sierpnia 1927 r.⁶⁸

---

⁶⁶ G r a b o w s k i, jw. s. 160-162; *Parishes* s. 123; *Historia parafii św. Jadwigi w Lakewood, Ohio. W: 1914-1939. Pamiętnik* [b.p.].

⁶⁷ P o g o r z e l s k a, jw. s. 66, 69; G r a b o w s k i, jw. s. 166-167.

⁶⁸ Ch. W. C o u l t e r. *The Poles of Cleveland*. Cleveland 1919 s. 9; G r a b o w s k i, jw. s. 168-171; Komitet do bpa Schrembsa 23 VII 1926, St. Peter Parish File. ADC; Polish Speaking Committee do bpa Schrembsa 28 II 1935; S. Kramer do bpa Schrembsa 7 XII 1934; J. W. Soliński do bpa Schrembsa 26 IV 1935; Corpus Cristi Parish File. ADC.

ANEKS
Statystyki parafii polonijnych w Cleveland

Objaśnienie tabel

1 – liczba „dusz”	8 – statystyka szkolna
2 – liczba rodzin	a – liczba nauczycieli
3 – chrzty (w tym konwersje)	b – liczba zarejestrowanych uczniów
4 – pierwsze Komunie św.	b1 – chłopcy
5 – śluby	b2 – dziewczęta
6 – zgony	b3 – łącznie
7 – towarzystwa i bractwa w parafii	c – dzieci uczęszczające do szkół publicznych

Parafia św. Stanisława B. M. (St. Stanislaus)

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1880	–	–	46	20	7	28	1	–	–	–	–	–
1881	–	–	104	–	27	50	1	3	72	61	133	–
1882	–	–	156	47	26	50	2	3	100	105	205	–
1883	–	–	198	37	47	72	4	4	146	114	260	–
1884	–	–	246	34	38	111	6	4	170	150	320	1
1885	–	–	224	48	34	85	8	5	192	175	367	3
1886	–	–	256	60	51	111	8	6	242	229	471	2
1887	–	–	295	–	51	128	9	7	290	285	575	–
1888	–	–	357	94	59	161	8	7	308	278	586	–
1889	–	–	365	62	74	159	8	8	356	333	689	–
1890	–	–	456	100	99	180	9	10	446	432	878	–
1891	–	–	514	100	115	206	8	9	373	369	742	–
1892	–	–	531	138	99	218	10	9	380	370	750	2
1893	–	–	517	144	79	199	11	10	375	375	750	15
1894	–	–	391	65	60	216	13	9	300	286	586	–

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1895	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	750*	-
1896	-	-	389	102	65	196	13	8	375	400	775	-
1897	-	-	412	78	48	112	13	9	402	389	791	-
1898	-	-	391	102	55	116	14	9	445	426	871	-
1899	-	-	319	119	65	148	15	10	500	455	955	-
1900	-	-	385	147	62	141	12	10	496	504	1000	15
1901	-	-	422	187	92	119	15	10	487	519	1006	60
1902	-	-	375	178	65	134	14	10	520	508	1028	-
1903	-	-	375	125	70	146	14	14	450	560	1010	-
1904	-	-	424	160	72	155	12	13	596	605	1201	-
1905	-	-	401	180	70	157	12	14	586	590	1126	-
1906	-	910	589	282	89	243	10	-	684	613	1297	200
1907	-	-	610	250	146	231	19	19	-	-	1500	100
1908	-	-	645	185	112	186	-	20	812	798	1610	100
1909	-	-	525	185	134	-	4	21	800	700	1700	300
1910	9008	1500	628	236	124	193	3	23	-	-	1700	300
1911	-	1500	-	-	-	-	-	-	-	-	1750 ^a	-
1912	8700	1500	671	238	187	214	8	24	774	711	1485	500
1913	9500	14500	649	-	172	193	9	25	745	759	1504	450
1914	8020	1577	640	235	185	179	8	25	814	854	1668	275
1915	11015	2005	726	305	201	71	12	27	888	915	1803	550
1916	8095	1575	773	200	230	228	7	27	920	948	1868	500
1917	12000	2000	798	320	174	251	15	27	890	996	1886	500
1918	-	2400	781	304	91	259	6	30	952	1050	2002	200
1919	14300	2600	792	310	157	184	5	31	1062	1075	2137	600
1920	-	2400	622	350	125	208	5	31	1084	1116	2200	500

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1921	–	–	558	224	124	192	6	32	978	1127	2105	450
1922	13617	2989	434	342	135	135	6	–	–	–	–	–
1923	14000	2800	494	766	136	161	5	–	–	–	–	–
1924	15000	2950	478	800	115	156	–	38	1430	–	–	900
1925	–	–	–	–	–	–	–	38	–	–	–	500
1926	16500	3500	424	1226	104	250	5	46	1560	1440	3000	–
1927	15000	3000	470	800	128	164	5	44	1400	1440	–	–
1928	17500	3500	–	650	118	149	6	50	–	–	–	800
1929	15000	3500	295	610	151	180	5	50	1600	1580	–	–
1930	14000	3500	298	550	99	158	6	50	1469	1569	–	–
1931	12800	3200	283	400	100	173	5	51	1500	1600	–	–
1932	15000	3000	260	360	67	147	5	51	1299	1504	–	–

^a M. P o g o r z e l s k a S.A. *A Historical Study of Religion and Education as Underlying Influences in the Localization of the Poles of Cleveland up to 1915*. Graduate Division St. John College of Cleveland 1951 s. 51.

Parafia Najświętszego Serca Jezusa (Sacred Heart of Jesus)

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1891	–	–	19	–	4	9	–	2	50	30	80	–
1892	–	–	61	22	9	34	1	3	45	32	77	–
1893	–	180	76	20	14	15	–	2	66	52	118	3
1894	–	–	67	13	7	32	–	2	66	66	132	–
1895	–	130	70	25	7	14	4	2	60	62	122	–

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1896	-	-	60	21	12	26	5	2	79	62	141	-
1897	-	140	50	4	13	16	6	2	76	64	140	-
1898	-	-	70	37	17	27	6	3	96	99	195	-
1899	-	140	97	35	10	22	6	3	71	81	152	-
1900	-	-	95	33	14	42	5	3	108	99	207	-
1901	-	200	102	36	28	34	6	3	109	128	237	-
1902	-	-	128	38	16	37	7	4	145	135	280	-
1903	-	220	121	31	26	37	7	4	150	170	320	-
1904	-	-	127	52	21	31	7	4	157	151	308	-
1905	-	-	130	56	38	46	9	4	140	160	300	-
1906	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1907	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1908	-	-	124	56	11	64	9	6	178	172	350	-
1909	-	-	124	71	-	46	8	7	219	205	424	-
1910	-	-	150	65	26	39	8	7	214	209	423	-
1911	1715	330	132	212	24	61	8	8	227	220	457	-
1912	1725	340	127	97	20	39	8	8	223	225	448	-
1913	1800	380	128	42	22	54	8	8	222	245	467	-
1914	2500	360	95	84	16	22	4	8	260	240	500	-
1915	2200	490	153	83	31	56	8	8	273	253	526	-
1916	3500	600	198	62	48	78	-	10	323	285	608	200
1917	4200	861	223	126	47	73	18	16	427	378	803	50
1918	4000	800	225	80	34	90	20	18	450	490	940	150
1919	4200	802	199	160	53	65	-	19	450	480	930	-
1920	4000	740	200	170	48	69	-	19	471	490	961	43
1921	-	-	183	-	-	72	-	18	-	-	-	-

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1922	3000	620	133	160	31	45	20	17	497	480	977	450
1923	3602	630	143	282	45	56	22	18	494	479	973	175
1924	3602	633	156	162	33	43	22	18	-	-	-	-
1925	3538	614	119	146	26	38	22	19	495	484	979	170
1926	3624	625	127	141	34	49	23	19	493	458	951	150
1927	3628	641	105	150	28	47	22	19	464	452	916	120
1928	3616	634	84	148	33	44	22	19	446	470	916	123
1929	3604	630	98	120	35	42	22	18	432	442	874	113
1930	3586	622	102	127	28	50	22	18	415	379	794	-
1931	3578	608	67	108	37	52	22	19	390	357	747	106
1932	3376	609	39	95	19	21	19	-	-	-	-	-

Parafia św. Kazimierza (St. Casimir)

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1892	-	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-
1893	-	110	49	12	8	11	4	-	37	24	61	3
1894	-	-	68	-	-	26	2	-	40	45	95	-
1895	-	150	78	26	7	25	2	-	45	54	99	-
1896	-	-	76	20	11	28	2	-	-	-	-	-
1897	-	310	83	10	7	22	2	-	-	-	-	-
1898	-	-	69	12	9	19	2	-	62	69	131	-
1899	-	190	80	24	13	31	3	-	-	-	-	-
1900	-	-	119	26	19	24	1	3	87	89	176	-

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1901	-	185	66	20	10	21	3	3	105	114	119	-
1902	-	-	86	18	14	24	2	2	77	63	140	-
1903	-	176	57	23	16	25	3	3	77	65	172	-
1904	-	-	67	21	19	43	3	3	83	95	178	-
1905	-	-	85	31	23	15	3	3	93	96	189	-
1906	-	-	96	25	27	17	3	5	99	118	217	-
1907	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1908	-	-	89	35	18	35	3	6	143	157	300	-
1909	-	-	89	31	23	31	3	7	145	155	300	-
1910	-	-	177	41	39	51	6	7	156	175	331	-
1911	-	300	190	185	40	50	6	6	180	185	365	-
1912	2000	500	197	80	44	49	5	7	238	262	500	-
1913	2120	530	207	53	47	81	3	8	273	317	590	-
1914	2000	600	197	78	53	41	-	10	356	342	698	-
1915	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1916	2700	800	241	74	78	72	5	10	381	369	750	-
1917	4800	800	307	79	54	101	4	10	370	430	800	-
1918	4000	690	300	98	34	121	5	10	371	459	790	-
1919	5398	1077	278	150	42	68	3	13	375	378	753	-
1920	5398	1077	252	144	45	91	4	15	450	503	953	-
1921	-	1077	215	189	38	36	4	-	-	-	-	-
1922	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1923	5750	1250	170	164	35	21	-	19	-	-	-	-
1924	5400	1000	182	164	46	59	-	19	553	584	1137	-
1925	-	1130	140	165	28	30	-	19	-	-	-	-
1926	4703	978	159	228	30	43	-	17	547	568	1115	-

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1927	4582	921	142	165	48	115	-	19	530	560	1090	-
1928	-	-	118	165	42	54	5	20	512	530	1042	-
1929	5000	1210	114	185	27	68	5	19	536	585	1121	-
1930	4398	1207	107	165	45	54	5	18	546	566	1112	-
1931	4500	1070	106	156	33	46	3	19	529	543	1072	-
1932	3818	920	85	169	31	48	-	17	469	480	949	-

Parafia św. Jana Kantego (St. John Cantius)

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1898	-	-	30	-	6	17	-	-	-	-	-	-
1899	-	-	62	7	19	21	-	1	42	27	69	-
1900	-	125	91	9	33	-	2	1	46	39	85	-
1901	-	165	92	12	32	44	2	1	44	41	85	-
1902	-	-	93	17	24	31	4	2	67	62	129	-
1903	-	175	105	12	33	48	4	2	72	79	151	-
1904	-	-	103	40	29	45	4	2	76	77	153	-
1905	-	-	115	32	31	63	-	3	103	92	195	-
1906	-	-	126	49	35	76	4	3	103	114	217	-
1907	-	-	124	51	35	73	4	4	124	127	251	-
1908	-	-	165	49	3/	64	6	4	136	143	279	-
1909	-	-	178	48	47	83	8	5	228	230	458	-
1910	3000	500	226	48	63	91	8	6	302	288	590	-
1911	3000	600	312	60	65	125	8	8	351	337	688	-

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1912	3732	683	294	79	94	94	10	8	375	346	721	-
1913	3150	700	363	79	114	144	9	9	386	392	778	-
1914	4200	850	441	48	121	103	9	10	398	397	795	100
1915	3500	749	395	74	97	90	9	10	446	441	887	-
1916	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1917	5600	700	360	174	-	127	9	11	556	567	1123	-
1918	4600	890	265	130	56	142	9	12	608	599	1200	-
1919	5000	900	207	193	68	129	13	12	549	553	1102	-
1920	5000	900	236	150	56	113	9	13	574	570	1144	100
1921	3500	700	224	53	50	107	7	13	607	601	1208	-
1922	3732	800	287	257	67	92	11	13	678	662	1340	-
1923	-	-	327	300	52	72	12	15	727	674	1401	-
1924	5000	918	267	475	48	72	9	15	677	680	-	40
1925	5000	926	223	284	37	77	10	15	524	561	1085	55
1926	5100	1008	220	126	57	100	10	15	590	585	1175	43
1927	5021	925	196	222	47	61	11	17	638	605	1243	39
1928	5024	990	164	192	39	63	12	16	580	558	1138	63
1929	5100	995	163	301	48	83	11	16	538	528	1066	55
1930	5040	920	140	108	52	69	12	18	497	493	990	55
1931	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1932	-	-	21	-	10	-	-	-	-	-	-	-

Parafia św. Barbary (St. Barbara)

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1906	-	-	11	43	-	3	1	-	-	-	-	-
1907	-	-	17	-	8	2	3	-	8	11	19	-
1908	-	-	36	-	14	7	1	-	-	-	-	*
1909	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1910	-	112	52	-	18	33	3	-	-	-	-	-
1911	261	175	35	20	19	10	3	-	-	-	-	-
1912	-	215	76	27	15	26	3	-	-	-	-	-
1913	546	200	85	28	21	23	5	-	-	-	-	-
1914	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1915	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1916	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1917	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1918	1200	250	80	-	4	10	5	-	-	-	-	-
1919	1200	235	80	26	7	21	6	-	-	-	-	-
1920	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1921	-	-	77	-	11	10	-	-	-	-	-	-
1922	1021	177	57	73	8	4	4	-	-	-	-	-
1923	1044	174	51	22	5	15	4	-	-	-	-	-
1924	1420	258	56	51	17	16	4	-	-	-	-	-
1925	-	-	40	103	16	8	4	-	-	-	-	-
1926	-	-	42	104	18	14	4	-	-	-	-	-
1927	-	283	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1928	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1929	935	275	28	30	9	10	4	6	167	175	342	-
1930	895	294	37	31	13	7	4	6	155	175	330	-

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1931	947	278	29	64	11	10	5	6	152	164	316	-
1932	2000	300	32	57	8	12	3	6	-	-	-	-

Parafia św. Jacka (St. Hyacinth)

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1907	-	-	38	-	10	10	3	-	-	-	-	150
1908	-	-	60	-	12	42	6	-	60	55	115	-
1909	-	-	60	10	14	7	4	2	45	50	95	-
1910	450	80	42	5	12	14	5	3	40	44	84	-
1911	1240	285	132	5	-	15	7	3	90	78	168	-
1912	1900	285	52	13	24	48	5	3	98	102	200	-
1913	1800	300	200	30	60	36	6	4	120	110	230	-
1914	1500	300	140	10	51	38	5	4	-	-	295	-
1915	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1916	2400	350	200	10	50	30	-	4	-	-	-	-
1917	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1918	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1919	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1920	1800	575	264	66	39	61	6	8	350	330	680	-
1921	3000	820	198	201	34	42	4	10	394	340	734	-
1922	3290	663	191	50	39	54	4	11	-	-	832	-
1923	3313	665	161	123	27	41	5	11	60	47	107	-
1924	3100	630	159	99	21	31	6	11	420	410	830	-

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1932	4924	1932	116	223	28	62	4	21	406	486	892	–

^a W 1894 r. w czasie konfliktu ks. A. Kolaszewskiego z władzami diecezji parafia ta została założona jako parafia niezależna. Dopiero w 1908 r. Kolaszewski i administrator diecezji Boff podpisali porozumienie i parafia została przyjęta do diecezji rzymskokatolickiej Cleveland.

^b P o g o r z e l s k a, op. cit., s. 63.

Parafia św. Jozafata (St. Josaphat)

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1909	–	–	50	5	15	11	1	–	–	–	–	–
1910	700	200	71	6	19	6	2	–	–	–	–	–
1911	600	110	60	10	19	21	6	2	35	36	71	–
1912	898	110	51	20	21	12	6	2	40	35	75	–
1913	1050	140	76	28	33	30	5	5	80	60	140	–
1914	1250	150	109	11	44	40	5	4	78	69	147	–
1915	1300	169	147	12	49	36	5	–	–	–	–	–
1916	1360	190	200	22	53	49	9	6	110	82	192	–
1917	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1918	–	–	–	–	–	–	–	4	–	–	–	–
1919	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1920	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1921	1296	343	67	57	9	20	5	5	203	190	393	–
1922	1463	283	55	90	1	16	5	5	189	399	588	–
1923	1522	242	53	–	7	15	5	5	210	184	394	–

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1924	1072	236	57	45	8	17	1	5	204	189	393	-
1925	1102	221	40	-	4	12	3	6	194	192	386	-
1926	1056	209	30	-	1	-	5	5	193	169	362	-
1927	936	227	24	55	2	8	5	5	189	162	351	-
1928	895	202	19	44	6	9	6	5	169	153	322	-
1929	981	194	15	41	4	6	5	5	156	142	298	-
1930	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1931	750	133	21	43	7	14	2	5	-	-	-	-
1932	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Parafia św. Jadwigi (St. Hedwig)

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1910	62	43	13	6	6	1	1	-	-	-	-	-
1911	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1912	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1913	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1914	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1915	320	82	38	-	12	10	6	-	-	-	-	-
1916	400	105	48	15	14		7	4	-	-	-	-
1917	500	135	58	17	9	13	6	-	-	-	-	-
1918	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1919	450	150	33	-	6	1	4	-	-	-	-	-
1920	540	160	39	26	6	13	5	-	-	-	-	-

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1921	528	132	34	-	3	4	5	-	-	-	-	-
1922	581	131	38	39	6	3	5	-	-	-	-	-
1923	529	143	20	24	12	4	5	-	-	-	-	148
1924	632	186	25	-	6	8	1	-	-	-	-	-
1925	865	173	10	-	4	5	3	-	-	-	-	-
1926	607	155	8	24	3	6	3	-	-	-	-	-
1927	-	161	14	34	7	6	-	3	85	55	140	-
1928	-	119	11	28	6	2	3	-	-	-	-	-
1929	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1930	600	116	12	27	4	5	3	4	86	63	149	-
1931	600	116	9	41	7	1	2	3	80	57	137	-
1932	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Parafia Matki Boskiej Częstochowskiej (Our Lady of Częstochowa)

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1916	400	100	41	12	8	8	2	1	25	34	59	-
1917	525	150	48	-	8	11	3	2	32	44	76	-
1918	500	150	50	12	2	23	3	2	45	65	110	-
1919	900	210	49	20	5	15	3	3	67	81	148	-
1920	800	180	55	-	3	10	3	4	-	-	-	-
1921	1100	195	52	58	5	10	5	4	106	104	210	-
1922	600	175	45	55	7	2	3	5	109	111	220	-
1923	895	179	47	42	10	11	5	5	123	152	275	-

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1924	1170	260	49	85	9	14	5	5	172	158	330	–
1925	1100	230	72	120	8	13	4	7	220	230	450	–
1926	1485	297	62	85	9	15	5	7	235	247	482	–
1927	1900	385	62	126	12	19	6	7	232	220	452	–
1928	1979	363	62	87	13	21	6	7	227	239	466	–
1929	2984	602	778	–	18	17	6	7	198	256	454	–
1930	3200	640	68	210	22	14	8	7	221	230	451	–
1931	2460	603	44	–	22	8	6	10	248	259	507	–
1932	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Parafia św. św. Piotra i Pawła (St. Peter and Paul)

Rok	1	2	3	4	5	6	7	8				
								a	b			c
									b1	b2	b3	
1930	1269	350	33	97	6	8	3	4	–	–	–	–
1931	2277	500	44	–	10	13	6	5	102	109	211	–
1932	2295	504	36	84	14	10	4	5	–	–	–	–

Urodzeni w Polsce mieszkańcy Cleveland, 1870–1970^a

Rok	Osoby urodzone w Polsce	% wszystkich mieszkańców
1	2	3
1870	77	0,08
1880	532	0,33
1890	2848	1,09
1900	8592	2,25

1	2	3
1910	19483 ^b	
1920	35024	4,39
1930	36668	4,07
1940	24771	2,82
1950	23054	2,52
1960	19437	2,18
1970	6234	0,83

Źródło: J. J. G r a b o w s k i, *Polish Americans and their Communities of Cleveland*. Cleveland 1976 s. 254.

^a Sc. I pokolenie imigrantów.

^b Za: J. B. G a l f o r d, *The Foreign Born and Urban Growth in the Great Lakes, 1850--1950. A Study of Chicago, Cleveland, Detroit and Milwaukee*. New York University 1957 s. 127.

THE DEVELOPMENT OF POLISH DISTRICTS AND PARISHES IN CLEVELAND, OHIO 1870–1930

S u m m a r y

The Polish districts in Cleveland were being built until the 1920s at the outskirts of the town. In the 1870s the Poles set up their own communities in the streets Tod and Fleet Ave. In the beginning of the 80s the Poles obtained the location of St. Stanislav's church in Tod Street. The parish priest became the priest of Polish origin. Initially, the inhabitants of the parish were mainly immigrants from the Prussian sector. In the 80s and 90s there arrived newcomers from the Russian sector. The extended territory inhabited by Poles was called Warsaw. In 1890s in another district was set up a settlement called Poznań, and then the Poles built a church (1893) and erected St Casimir's parish. The third site of the Poles' settlement in Cleveland was the territory on the west bank of the river Cuyahoga whose centre became St. John Cantius' parish (1897). It is from this parish that the name Kantowo has been derived. In 1906 yet another St Jack's parish was established, and the territory around it inhabited by Poles was called Jackowo. In the beginning of the 20th c., in 1914, there was set up Our Lady of Czestochowa's parish. Before that in 1905 St Hedwig's mission was set up, and in 1906 St Barbara's church was built and the parish was erected. In the years 1920–1940 Polonia in Cleveland made the most numerous ethnic group. In 1927 St Peter's and St Paul's parish was erected and later on the parish of Corpus Christi.

Translated by Jan Kłos